

Temat: Publicystyka renesansowa w Polsce.(3 godz.)

1. Rzeczypospolita w XVI wieku.
2. **Kazania sejmowe** Piotra Skargi.
3. **O poprawie Rzeczypospolitej** Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Ad.1

W XVI wieku, za panowania ostatnich Jagiellonów, Polska stała się jednym z największych państw europejskich. W polityce zagranicznej, kulturze i gospodarce nastąpił nasz "złoty wiek".

Pozycja międzynarodowa

– skoligacenie Jagiellonów z rodami panującymi Europy (do początków XVI w.

Jagiellonowie panowali też w Czechach i na Węgrzech, choć nie zawsze stosunki Polski i Litwy z nimi były przyjazne)

– w większości poprawne relacje z dynastią Habsburgów (najpotężniejszą w Europie)

– rywalizacja z Turcją o Mołdawię

– udane walki z Moskwą (1514 zwycięstwo pod Orszą)

– rozwiązanie problemu krzyżackiego – sekularyzacja i podporządkowanie Prus (hołd pruski 1525)

– 1529 ponowne włączenie Mazowsza

– 1570 włączenie części Inflant

– początki floty kaperskiej

Gospodarka

Rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej:

– "Polska spichlerzem Europy" (masowy import polskiego zboża na Zachód – rozwój splotu wiślanego, Gdańsk największym i najbogatszym polskim miastem)

– "pomiaru włóczna" w Wielkim Księstwie Litewskim (komasacja gruntów z

uporządkowaniem granic pól i zabudowy wsi oraz wprowadzenie trójpolówki –
zwiększenie dochodów z dóbr królewskich)

folwark – duże samowystarczalne gospodarstwo rolne należące do szlachcica
pańszczyzna – przymusowa praca chłopów na polu szlachcica

Kultura i nauka

Wprowadzenie w Polsce kultury renesansowej:

– rozwój literatury w języku polskim (Mikołaj Rej, Jan Kochanowski)

– ogłoszenie teorii heliocentrycznej Mikołaja Kopernika

– architektura i sztuka w stylu renesansowym – zob. niżej

– sprowadzenie włoskich obyczajów (stroje, nieznane dotąd warzywa – tzw.

włoszczyzna); inicjatorką była królowa Bona Sforza, żona Zygmunta I Starego i matka
Zygmunta II Augusta)

Ustrój i życie polityczne

Utrwalenie ustroju demokracji szlacheckiej z monarchią elekcyjną:

– w celu zapewnienia tronu Zygmunt II August został koronowany na króla jako
dziecko, jeszcze za życia ojca, Zygmunta I Starego (elekcja “vivente rege” – łac. ‘za
żyjącego króla’)

– aktywność polityczna szlachty (udział w sejmikach i sejmach, ruch egzekucyjny, po
śmierci Zygmunta II Augusta sejmiki kapturowe dbające o porządek i bezpieczeństwo
w okresie bezkrólewia)

– 1569 unia lubelska (połączenie Polski i Litwy unią realną, utworzenie

Rzeczypospolitej Obojga Narodów – jednego z największych państw ówczesnego
świata)

– utrwalenie zasady pokoju wyznaniowego i tolerancji (duże poparcie dla Reformacji

wśród szlachty, projekty utworzenia Kościoła narodowego, 1573 konfederacja warszawska – akt sejmowy gwarantujący wolność wyznania)

Ruch egzekucyjny – pierwszy polski ruch polityczny (gł. średniej szlachty) na rzecz “egzekucji praw i dóbr”, czyli m.in. odebrania majątków państwowych zw. królewszczynami zarządzającej nimi magnaterii, która bezprawnie traktowała je jako swoją własność.

Reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich:

- przebudowa zamku na Wawelu (Bartolomeo Berecci, Benedykt z Sandomierza) – krużganki dookoła dziedzińca, dekoracje wnętrz; arrasys sprowadzone z Florencji
- Kaplica Zygmuntowska na Wawelu z nagrobkami Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta (najwybitniejsze dzieło renesansu włoskiego w Polsce)
- zamki magnackie (Ogrodzieniec, Baranów Sandomierski, Pieskowa Skała, Krasieczyn)
- zamek królewski w Niepołomicach
- miasto Zamość (zgodnie z włoskimi założeniami miasta idealnego)
- budowle mieszczańskie: kamienice w Krakowie i Kazimierzu nad Wisłą, pałac Decjusza w Woli Justowskiej k. Krakowa
- obiekty publiczne: Sukiennice w Krakowie, ratusz w Poznaniu

Negatywne zjawiska w okresie “złotego wieku”:

- osłabienie pozycji króla (szlachta próbowała wpływać nawet na decyzje Zygmunta II Augusta w sprawie małżeństwa z Barbarą Radziwiłłówną, co spotkało się ze stanowczym sprzeciwem króla)
- wzrost znaczenia magnaterii, w tym szczególnie niektórych rodów
- brak rozwiniętego mieszczaństwa (wyjątki – Gdańsk, który chciał nawet uniezależnić się od władzy królewskiej)

- skoncentrowanie na rolnictwie i brak rozwiniętego rzemiosła, co w przyszłości zaowocowało kryzysem po zmianie światowych trendów w gospodarce
- zubożenie chłopów

Ad.2

Piotr Skarga urodził się w 1536 roku w Grójcu, miejscowości położonej w pobliżu Warszawy. Pochodził z rodziny szlacheckiej, posługującej się nazwiskiem Powęski. W latach 1552-1555 studiował w Akademii Krakowskiej, gdzie uzyskał stopień bakałarza. Po zakończeniu studiów objął kierownictwo szkoły parafialnej przy kościele św. Jana w Warszawie. Najprawdopodobniej w roku 1564 przyjął święcenia kapłańskie, po czym został kanclerzem kapituły we Lwowie, gdzie dał się poznać jako żarliwy kaznodzieja, zwalczający innowierstwo.

Ważnym wydarzeniem w jego życiu okazał się wyjazd na dalsze studia do Rzymu, tu autor *Kazań sejmowych* wstąpił do jezuitów. Powrót do kraju nastąpił w roku 1571. Teraz Skarga uczył w szkołach w kolejnych miastach: Pułtusk, Jarosławiu, Poznaniu i Lwowie. W Wilnie objął stanowisko rektora kolegium jezuickiego, a piastował ten sam urząd w Akademii. W roku 1588 został powołany na stanowisko kaznodziei nadwornego króla Zygmunta III Wazy. Obowiązek ten pełnił do końca swoich dni. Zmarł w roku 1612 w Krakowie.

Piotr Skarga był wybitnym kaznodzieją, polemistą oraz hagiografem. Wiele z jego dzieł cieszyło się ogromną popularnością wśród jego współczesnych, natomiast dzisiejsi historycy literatury zaliczają żarliwego kaznodzieję do najwybitniejszych twórców prozy polskiej epoki Renesansu.

Najważniejsze dzieła Piotra Skargi

1577 (Wilno) - *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu* – rozprawa debiutancka

1579 *Żywoty świętych* – jedno z najśłynniejszych dzieł Skargi, cieszące się ówczesnie olbrzymią popularnością (8 wydań za życia autora)

1592 *Upominanie do ewanjelików*

1595 *Proces konfederacyjnej*

1597 *Synod brzeski*

1597 Kazaniach na niedziele i święta całego roku wraz z nimi opublikowano po raz pierwszy *Kazania sejmowe 1603 Roczne dzieje kościelne* przeróbka początkowych tomów dzieła kardynała Cesare Baromiusa z roku 1198

1606 *Żołnierskie nabożeństwo*

1607 *Dyskurs na konfederacyjną*

Kazania sejmowe Piotra Skargi po raz pierwszy zostały opublikowane w roku 1597 w tomie zatytułowanym *Kazaniach na niedziele i święta całego roku*. Według tradycji miały być one wygłoszone w trakcie sejmów 1597 roku. Dziś wiemy, że *Kazania sejmowe* nie zostały wtedy zaprezentowane publicznie, a tytuł tego dzieła jest wynikiem konwencji. Jak podaje Jerzy Ziomek (s. 406) :

Kazanie było gatunkiem publicystycznym o specyficznych cechach, wśród których najważniejszą rolę odgrywał podmiot nauczający, czerpiący uprawnienie nie ze społecznego nadania, lecz z reprezentacji nauczającego urzędu Kościoła.

Kazań sejmowych powstało osiem, przynoszą one ocenę ówczesnej sytuacji w Rzeczypospolitej. W kolejnych kazaniach Skarga wylicza i charakteryzuje sześć najgroźniejszych chorób, które trawią jego ojczyznę:

- Kazanie pierwsze. Na początku sejmów przy ś. Mszy sejmowej;
- Kazanie wtóre. O miłości ku Ojczyźnie i o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z **nieżyczliwości ku Ojczyźnie**;

- Kazanie trzecie. O drugiej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z **niezgody domowej**;
- Kazanie czwarte. O trzeciej chorobie Rzeczypospolitej, która jest **naruszenie religijnej katolickiej przez zarazę heretycką**;
- Kazanie piąte: Jako katolicka wiara polityk i królestw szczęśliwie dochowywa, a heretyctwo je obala;
- Kazanie szóste: O monarchijnej i królestwie, albo o czwartej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z **osłabienia królewskiej dostojności i władzej**;
- Kazanie siódme: O **prawach niesprawiedliwych**, albo o piątej chorobie Rzeczypospolitej;
- Kazanie ósme: O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla **grzechów jawnych i niekarność ich**.

W swoich kazaniach Skarga zastosował popularną ówczesną *stylizację biblijną*, powoływał się często na autorytet *Pisma Świętego* szczególnie *Starego Testamentu*. W jego wywodach widoczna jest zasada prefiguracyjnego myślenia, tzn. przekonania, że wydarzenia biblijne przewidują i wyobrażają wydarzenia późniejsze. Czasem owa prefiguracja prowadziła go do przeinaczania faktów. Wykorzystał ponadto zasady retorycznej *perswazji*, naśladując typ mowy, nazywanej *genus deliberativum* (rodzaj doradczy, refleksyjny). Do najczęściej stosowanych w *Kazaniach...* środków stylistycznych należą: epitety, przenośnie, oraz porównania zaczerpniętym z ksiąg prorockich.

Kazanie o miłości ku ojczyźnie i o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z niezyczliwości ku Ojczyźnie, czyli kazanie wtóre ze zbioru *Kazań sejmowych* Piotra Skargi zostało poprzedzone mottem z Ewangelii św. Jana:

To wam rozkazuję - mówi Pan Jezus - abyście się społecznie miłowali. Pokój mój daję wam, pokój mój zostawuję wam.

Kazanie rozpoczyna się od stwierdzenia, że na świecie nie ma nic trwałego. Tak jak ludzkie ciało zapada na choroby, tak i królestwa bywają przez nie toczone, ale można im przeciwdziałać dzięki pomocy Boskiej. Aby wyleczyć niemoc królestwa, trzeba poznać jego choroby. Polskę trawi *sześć chorób*: „nieżyczliwość ludzka ku Rzeczypospolitej i chciwość domowego łakomstwa”, „niezgody i roztyrki sąsiedzkie”, „naruszenie religii katolickiej i przysada heretyckiej zarazy”, „dostojności królewskiej i władzy osłabienie”, „prawa niesprawiedliwe”, „grzechy i złości jawne, które się przeciw Panu Bogu podniosły i pomsty od niego wołają”.

Pan Jezus odchodząc dał nam dwa przykazania: abyśmy się wzajemnie miłowani i pokój między sobą zachowywali. Jeden nakaz wynika z drugiego, a obowiązkiem naszym jest szerzenie miłości i pokoju. Szeroka (np. pomiędzy królami) miłość i zgoda prowadzi do pokoju i szczęścia na całym świecie.

Zobowiązani jesteśmy miłować przede wszystkim *ojczyznę*, bo ona jest naszą matką, która nam uchwalała wiarę katolicką i obroniła nas od herezji. To ona dała nam również wolność i pokój, dzięki której nie cierpimy pod rządami tyranów. Wszystkie nieszczęścia powodujemy sami, nie egzekwując praw. Opływamy w dostatki – dary ojczyzny.

A u was pokój i dostatki, które z niego rosną, w próżne się utraty obraca, w zbytki i w gnoje, a zamki puste, wieże próżne, drugie się obalają i gniją. Na przyszłe wojny i niepokoje oka nie macie. Dosyć wam ta matka pokojem takim ukazuje, do czego byście się

pokwapiac mieli, póki czas jest. Bo zda mi się, iż się już od niewdzięcznych ten tak bogaty pokój oddali i przerwie.

Ojczyzna jest podobna do okrętu, który niesie wszystkich z rodzinami i majątkiem, każdy jest za niego na równi odpowiedzialny i powinien być gotów oddać zdrowie i życie, by go bronić, podobnie jak czynili to biblijni monarchowie. U nas jednak każdy patrzy przede wszystkim na swoje dobra, zamiast myśleć o ojczyźnie. Przecież jak ona zatonie, to i my pójdziemy na dno z całym dobytkiem. Ponadto jeden stan uciska drugi. Nawet poganie wiedzą (z samego rozumu), że czasem trzeba swoje poświęcić by chronić ogółu:

Widzieli, iż ręka na obronę głowy rada ranę i ucięcie cierpi, aby wszystko ciało nie umierało. Widzieli, iż lepiej sto zdradziec zgubić, aby wszytka ojczyzna nie ginęła. Widzieli, iż dla lepszego rodzaju jedne gałęzie ucinają, aby drugie lepiej rodziły. Jeden się żałować dla wszystkich nie ma. Tak też człowiek jeden dla pożytku pospolitego żałować się i majątności swojej nie ma. A my, cośmy od Chrystusa w takiej szerokiej miłości nauką i przykładem jego wyćwiczeni są, słabszy i ozięblejszy ku bliźnim być mamy? Nie daj. Boże!

Powinniśmy brać przykład z pogan, którzy potrafią miłować ojczyznę i troszczyć się o nią, mimo że nie czeka ich za to zapłata w niebie. Nie powinniśmy najmować się za pieniądze do obrony kraju, bo przyjaciel kupiony za pieniądze jest niepewny, poza tym cnota nie powinna pracować dla zysku.

Jeśli Pan Bóg płacić ma i tu na świecie chce, królewskie serce obróci abo skądinąd mu nagrodę poda. Jeśli nie chce, dosyć nam na zapłacie po śmierci. I sam dobry uczynek, gdy się przez nas komu, a zwłaszcza wszystkim, dobrze czyni, ma swoje serdeczną zapłatę i pociechę wewnętrzną wielką.

Ad.3

Andrzej Frycz Modrzewski - biografia i twórczość

Polski pisarz doby renesansu, teolog, reformator. Urodzony 20 września **1503 roku** w Wolborzu w zubożałej rodzinie szlacheckiej. Uczęszczał do jednej z krakowskich szkół parafialnych. W latach 1518-1522 studiował w Akademii Krakowskiej, gdzie uzyskał stopień bakałarza. W 1522 roku Modrzewski przyjął niższe święcenia kapłańskie i rozpoczął pracę w kancelarii prymasa Jana Łaskiego. Przez pewien czas przebywał w Wittenberdze, gdzie nawiązał kontakty ze środowiskiem reformatorskim (m.in. z Marcinem Lutrem). W 1541 roku powrócił do kraju i zamieszkał przy dworze Jana Łaskiego. Od 1547 roku Frycz Modrzewski pełnił funkcję **sekretarza Zygmunta Augusta**. Sześć lat później osiadł w rodzinnym Wolborzu, gdzie przejął dziedziczny przez rodzinę urząd wójta.

Największe dzieło Modrzewskiego – **traktat** w języku łacińskim „**De Republica emendanda**” – ukazało się w 1551 roku. Ze względu na kontrowersyjność poglądów autora (krytyka niektórych działań Kościoła), utwór ukazał się pierwotnie bez dwóch ostatnich ksiąg, a Modrzewskiego **uznano za heretyka**. W 1560 roku pisarz utracił zajmowane stanowisko wójta na skutek swojej działalności reformatorskiej i małżeństwa z Jadwigą Kamińską (Modrzewski był duchownym).

Modrzewski zmarł w 1572 roku na skutek zarazy. Miejsce pochówku pisarza nie jest znane.

Najważniejsze dzieła Andrzeja Frycza Modrzewskiego

1543 – „Łaski, czyli o karze za mężobójstwo”

1545 – „Oratio Philalethis peripatetici”

1551 – „O poprawie Rzeczypospolitej”

O poprawie Rzeczypospolitej - streszczenie

Księga I – „O obyczajach”

Autor zauważa, że dużo obyczajów przodków przeszło z tradycji do prawa. Polską muszą rządzić dobre obyczaje wiążące się z dobrymi ustawami. Nie ma człowieka wolnego od występku, ludzie dopuszczają się niegodziwości, ponieważ nie znają dobra lub są przyzwyczajeni do zła.

Według Modrzewskiego, do pracy nad samymi sobą może ludzi pobudzić przyzwyczajenie do tego, co uczciwe. Początkiem wszelkiego zła jest **niewiedza**.

(...) Człowiek wszystkie stworzenia przewyższa rozumem, są w nim jakoby iskry rozsądku i cnoty, by mógł się znakomicie sprawować (...) –

zauważa autor podkreślając, że „podstawą cnót jest pragnienie obyczajności”. Każdy człowiek musi poddać swoje żądze **rozumowi**. Każda namiętność staje się przeszkodą dla rozumu i dobrych rad. Gniew, zawiść, zazdrość, miłość – te gwałtowne uczucia nie mogą iść w parze z rozumem. Namiętności należy powściągać. Należy umacniać własną silną wolę, co daje początek licznym cnotom takim jak: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo.

Do wiedzy i umiejętności postępowania musi dołączyć pilność i przyzwyczajenie. Sama natura nie wystarcza, aby dojść do doskonałości duchowej i fizycznej. Autor powołuje się na **przypowieść ewangeliczną**

o talentach. Uważa, że w miłowaniu cnoty należy przede wszystkim kształcić młodych ludzi. „Cnotliwym czynem” jest już sam wysiłek poprawy.

Problematyka państwowa w księdze

Modrzewski zarzuca szlachcie, że dba tylko o swoją wolność. Opisuje postać idealnego władcy, opierającego swe rządy na radzie wielu mądrych ludzi. Władza królewska ma wspierać się na szczególnej cnotcie i rozumie. Król powinien starannie dobierać senatorów oraz mieć ludzi zaufanych. Autor pochwała ustanawianie doradców i sekretarzy. Jego zdaniem król powinien być obecny na naradach Senatu i Sejmu.

Modrzewski powołuje się na obyczaje i prawo Rzymian, którzy zauważyli, że władza powinna być powierzona jednemu człowiekowi.

Księga II – „O prawach”

Według autora, obyczaje są źródłem i początkiem praw. Ludzie ustanawiający prawa, powinni kierować się uczciwością i wspólnym dobrem.

Modrzewski przytacza opowieść o plebejuszu i szlachcicu, którzy dopuścili się mężobójstwa. Za podobny czyn szlachcica ukarano grzywną, plebejusza skazano na śmierć. Autor domaga się zrównania praw dla obu stanów. Prawa mają karać występki winowajców jedną miarą.

Prawdziwa wolność polega na poskramianiu namiętności. Nadmierna niewola i wolność są rzeczą nienawistną. Prawo powszechne powinno rozstracać taką samą władzę nad każdym. Surowiej należy karać ludzi lepiej wychowanych i wykształconych. Prawa powinny: odcinać możliwość szkodenia, poskramiać zuchwalstwo, troszczyć się o pokój i godność ludzi.

Modrzewski dzieli prawa na: wyrosłe z naturalnego stanu rzeczy, wyrosłe z obyczajów oraz prawa boskie.

Propozycja autora względem prawa w państwie

Prawa powinni stanowić tylko ludzie wybitnie wykształceni, znający prawo rzymskie, Kościelne i zwyczajowe. Prawom należy przyznać krótkie uzasadnienia. Kto chce dbać o Rzeczpospolitą, musi się troszczyć o wszystkie jej części, nie powinien być sędzią we własnej sprawie. Stróżem i obrońcą prawa ma być władza.

Księga III – „O wojnie”

Autor traktatu jest gorącym przeciwnikiem wojen. Uważa, że należy za wszelką cenę dążyć do pokoju z innymi narodami, starać się o szczelne obwarowanie granic i obstawienie granicznych zamków żołnierzami. Zdaniem Modrzewskiego, obronę zamków przygranicznych powinno się powierzyć szlachcie. Gdy nieprzyjaciel przygotowuje się do wojny, należy próbować rozejmów, ugód. Gdy to nie pomaga, trzeba jak najlepiej przygotować się do odparcia ataku.

Przyczyna wojny musi być zawsze sprawiedliwa (czyli dozwoloną formą wojny jest jedynie wojna obronna). Wojnę opłaca się stratą mienia i rozlewem krwi ludzkiej. Wojenne straty nigdy nie rekompensują ewentualnych zysków. Autor zwraca uwagę na to, że zazwyczaj sprawcy wojen uchodzą bezkarnie, a niewinni cierpią: „(...) każdego porusza zło, jakie niesie ze sobą wojna”.

Wojna prowadzona zgodnie z wolą Boga skończy się szczęśliwie i jej następstwa będą szczęśliwe.

Księga IV – „O Kościele”

Kościół katolicki reprezentuje sobór powszechny. Powinni w nim zasiadać zarówno duchowni, jak i świeccy. Biskupi mają być „pasterzami trzody”. Głos w Kościele należy zarówno do stanu duchownego, jak i świeckiego. Posłowie soborowi powinni posługiwać się swobodą mówienia. Do dysput na soborach potrzeba zdolności, umiejętności i ćwiczenia. Sobór ma gromadzić ludzi obdarzonych darami Ducha Świętego, aby należycie troszczyli się o to, co potrzebne dla dobra Kościoła i zbawienia ludzi. Nie można być stronniczym – trzeba uważać jedynie na prawdę.

Księga V – „O szkole”

Nie ma takiego narodu, który nie troszczyłby się o wychowanie młodzieży. W państwie pierwsze miejsce powinni zajmować filozofowie wraz z nauczycielami; zdaniem autora stoją oni na straży spraw boskich i ludzkich.

Szkoły odkrywają źródła wszystkich cnót, są „rodzicielkami” praw, dają kościołom dobrych kaznodziei, ojczyźnie – mówców i polityków. Szkoły mają antyczny rodowód. Posiadają nieskrępowaną możliwość „roztrząsania” różnych problemów. Dawniej edukacja otaczana była wielką czcią. Modrzewski przypomina, że wielu starożytnych wodzów zostało wychowanych przez filozofów (np. Arystoteles wychowywał Aleksandra Macedońskiego). Stan nauczycielski należy bronić i ochraniać przed „(...) przewrotnością mniemań i

zuchwalstwem ludzi naszego wieku”. Frycz proponuje, aby nauka młodzieży była fundowana z dochodów klasztorów.

Autor przedstawia propozycję, by ludziom uczonym przyznawano beneficja kościelne za należyte pełnienie obowiązków. Modrzewski ośmiesza bezmyślne nadawanie tytułów (i dóbr kościelnych). Krytykuje zwłaszcza biskupów nadających tytuły wedle własnego uznania ludziom im schlebającym.

Modrzewski przypomina też, że nauczyciele powinni być sownie wynagradzani, aby nie musieli szukać innych zajęć. Celem nauki człowieka uczciwego jest – zdaniem autora – służba Bogu i ludziom. Za najlepszego nauczyciela Modrzewski uważa doświadczenie.